

Reviews

MAREŠ, Jiří: Pedagogická psychologie

Praha : Portál, 2013. 702 s., ISBN 978-80-262-0174-8

V máji 2013 prišla na pulty kníhkupectiev nová kniha Jiřího Mareša venovaná pedagogickej psychológii. Zaujala už na prvý pohľad svojím objemom – má sedemsto strán. To naznačuje, že ide o komplexné a hlboké spracovanie problematiky rozkladajúcej sa na priesečníku psychológie a pedagogiky. Komplexnosť práce ukazujú jej kapitoly. Po vstupnom rámci, zakotvujúcim pedagogickú psychológiu ako vedný odbor, sa autor venuje konceptu učenia sa a vyučovania, ich cieľom, obsahu, hlavným aktérom – učiteľovi a žiakom – a napokon škole ako inštitúcii. Týmto oblastiam sú venované rozsiahle kapitoly, veľmi podrobne štruktúrované a napísané. Najobjemnejšia je kapitola o učení a vyučovaní, čo je prirodzené, keďže ide vlastne o jadro pedagogickej psychológie, druhá najdlhšia kapitola komplexne spracúvajúca hlavných aktérov učenia sa a vyučovania, teda charakteristiky učiteľa, žiakov a školskej triedy.

Keď sa pozrieme podrobnejšie na obsah týchto kapitol, zistíme, že ide jednak o oblasti, ktoré dlhodobo patria do mainstreamu odboru, jednak ide o témy, ktoré autor inovačne priniesol do československého prostredia a postupne rozvinul. Do prvej skupiny patria napríklad typy učenia sa žiakov, ciele učenia sa, učebné úlohy, štruktúrovanie učiva, autoregulácia učenia sa a jeho motivácia. Druhú skupinu tvoria napr. štýly učenia sa, žiakovo poňatie učiva (detské naivné teórie, implicitné koncepcie dieťaťa), učiteľovo poňatie vyučovania, učenie sa z obrazového materiálu, psycho-sociálna klíma triedy a školy. Posledne menovaná oblasť je typická pre pôsobenie J. Mareša. Tému klímy „objavil“ v zahraničnej literatúre, transponoval do nášho prostredia, kde ju prispôbil našim terminologickým zvyklostiam a pedagogickým kontextom, ukázal jej teoretické, výskumné a aplikačné možnosti, vypracoval viaceré prehľadové štúdiá o problematike a adaptoval výskumný nástroj (posudzovacia škála CES), pomocou ktorého boli získané nielen prvé dáta, ale aj normy pre základné školy a gymnázia v ČR a SR. Koncept klímy triedy a školy, i nástroje, boli potom prevzaté desiatkami nasledovníkov v oboch republikách, a to niekedy vhodne a tvorivo, inokedy necitlivo a mechanicky. Takýchto oblastí a tém, ktorých bol „objaviteľom“, rozvíjateľom a propagátorom, je viac – elektronické učenie sa, pozitívna psychológia, sociálna opora, podvádzanie žiaka vrátane elektronického podvádzania (všetky témy sa do tejto knihy nevošli). Zdá sa, že jeho najnovším tematickým objavom je vnímaná zdatnosť (self-efficacy) žiaka, ktorá vyjadruje, nakoľko žiak dôveruje svojim schopnostiam podávať študijné výkony. Je to premenná, ktorá patrí do oblasti

žiakovho sebapoňatia a ktorá významným spôsobom ovplyvňuje priebeh i výsledok učenia sa žiaka.

Z tohto opisu je zrejmé, že Mareš nie je autorom, ktorý píše o problematike na základe rýchlej a povrchnej orientácie. Naopak, dokáže hlboko premýšľať a systematicky analyzovať. Je vidno, že autor sa pohybuje „nad textom“, dominuje jeho nadhľad. Preto je text knihy presným opakom kompilátov, ktorým chýba originalita a prienik do problematiky. Môžeme sa s nimi často stretnúť v podobe produktov rôznych neznámych vydavateľstiev.

Štruktúra väčšiny problematík je v knihe podaná štvorfázovo: 1) problematika je predstavená a opísaná, 2) ukázané sú jej aplikačné možnosti, 3) vysvetlené a často i ilustrované sú jej výskumné možnosti (autor dáva prednosť výrazu „diagnostický“ pred „výskumný“) a 4) je ukázaná cesta, ako danú vlastnosť u subjektov ovplyvňovať, meniť, napravovať alebo zlepšovať. Toto dôsledné spracovanie problematiky a jej privedenie do aplikačných záverov možno považovať za unikátnu vlastnosť tejto publikácie.

Marešova kniha je veľmi súčasná, ale zároveň rešpektuje a využíva historické súvislosti. Pekne to vidno v témach, ktoré autor sleduje dlhodobo, napr. pri autoregulácii učenia a správania sa. Do súčasného poňatia autoregulácie dokázal „zapustiť“ staršie koncepcie tejto problematiky. Tak sa vrátil k osobe Václava Kuliča, ktorý v sedemdesiatych rokoch rozvinul v Československu unikátnu teóriu autoregulácie pri učení sa. Na jej prvky sa Mareš v knihe odvoláva viackrát. Kulič bol starším, vysoko rešpektovaným kolegom Mareša v bývalom Pedagogickom ústave J. A. Komenského ČSAV v Prahe. Najstarším spomenutým československým monografickým prameňom z pedagogickej psychológie je práca Václava Příhodu z roku 1956. Zo slovenských prameňov autor uvádza Ladislava Ďuriča, ďalšiu z výrazných osobností pedagogickej psychológie v Československu. Súvislosti so Slovenskom sú v knihe spomínané často. Žiaľ, počet slovenských autorov, ktorých diela sú v knihe uvedené a využívané, je malý – napočítali sme 14 autorov. Mareša je za to sotva možné viniť; nedostatok vidíme skôr v tom, že slovenskí autori nevedia svoje štúdie umiestniť v kľúčových českých časopisoch a monografické práce nie sú schopní dostatočne propagovať. Zahraničná literatúra, z ktorej autor čerpal, je najmä anglicky písaná, a je veľmi rozsiahla. Ukazuje na dobrú orientáciu autora, ktorý využíva nielen časopisecké, ale aj knižné zdroje. Autor veľmi dobre pozná súčasné trendy vo svetovej literatúre a bravúrne sa v nich pohybuje. To bolo azda najdôležitejším východiskom pri písaní tejto práce.

Autor veľmi dôrazne bráni pred nebezpečenstvom univerzalizmu – vyvodzovaniu a vyslovovaniu všeobecných záverov a tvrdení. Na viacerých miestach zdôrazňuje lokálnu, kultúrnu, sociálnu a časovú podmienenosť zistení a záverov : „ ... odborné poznatky v pedagogickej psychológii nie sú

univerzálne, nie sú platné vždy, všade a pre každého. Naopak: sú viazané na určitý kontext, čas a situáciu“ (s. 10). To je dobrá cesta k tomu, aby pedagogická psychológia zjemňovala a diferencovala svoje závery, a aby problematika vyústila do zmysluplných aplikačných príležitostí.

Niektoré z tém, ktoré sú spracované v tejto práci, sa objavili už v staršej Psychológii pre učiteľov (vydanej spolu s J. Čápom). Je to pochopiteľné, pretože obidve oblasti sú si veľmi blízke. Témy však neboli prebrané mechanicky. Naopak, mnohé idey a dáta autor aktualizoval alebo ďalej rozvinul a text preformuloval.

Primárne je práca zameraná na pedagogickú psychológiu školy; psychologická problematika za jej hranicami je spracovaná len okrajovo. Oblasť iných výchovných zaradení a rodiny nebola v centre záujmu autora. S tým tiež súvisí menší záujem o poradenstvo a vychovávateľstvo. V centre je totiž učenie sa, vyučovanie a učiteľstvo. V knihe dominuje kognitívna stránka edukácie, na druhej strane okrem štandardných mimo-kognitívnych tém, ako je motivácia k učeniu sa, prekvapí napríklad nová problematika predstavená ako kladné stránky človeka. Mareš vychádza z prác Petersona a Seligmana a kategorizuje tieto stránky do troch veľkých skupín. Sú to cnosti (múdrosť, statočnosť, humánnosť, spravodlivosť, transcendentálnosť), charakter (psychologické komponenty, ktoré určujú cnosti) a situačné zvyky (vedú človeka k tomu, aby prejavil svoje silné stránky v konkrétnych životných situáciách). Systém môže byť inovatívny pri mravnej výchove a tiež pri výtvarnej, literárnej, pracovnej, občianskej a náboženskej výchove.

Pokiaľ ide o žáner práce, má spoločné prvky monografie a vysokoškolskej učebnice. Pri jej štúdiu pomáhajú početné rámce, do ktorých autor vsadil definície pojmov, a tiež schémy a tabuľky. Mimoriadne podrobne je urobený vecný register, ktorý má 46 strán (!), takže umožňuje veľmi presné vyhľadávanie. Štýl textu je „hladký“ a číta sa ľahko, nie je zbytočne preťažený komplikovanými formuláciami. Autor pracuje vzorne s pojмами, má cit pre presné názvy a vyhýba sa pojmovej synonymii. Text je vysádzaný s pomerne veľkými medzerami medzi riadkami, čo je u tohto vydavateľstva nezvyklé. Ľahšie sa síce číta, ale hustejšie riadky by iste ubrali niekoľko desiatok strán knihy a znížili by aj jej cenu. Nezvyklý je zoznam literatúry. Nie je zhotovený centrálny, ale je uvedený osobitne pre každú kapitolu, resp. subkapitolu, spôsobom, ktorý pripomína prax zborníkov. To však sťažuje vyhľadávanie prác, na ktoré sa autor odvoláva v texte.

Rozsah, hĺbka a serióznosť spracovania problematiky pedagogickej psychológie predurčujú túto knihu, aby sa stala spoľahlivým čítaním pre poučenie a inšpiráciu pedagogickej obce. Kniha je vzorom nielen z hľadiska obsahovej náplne, ale i formou a textovým spracovaním. Autor na konci úvodu vyslovil želanie, aby sa cestou za poznaním prostredníctvom tejto knihy čitateľ nenudil.

Obsah a štýl textu to iste nedovolia. Jiří Mareš píše rád, s chuťou a dobre. Už avizoval, že knižka bude mať voľné pokračovanie, v ktorom spracuje netradičné témy pedagogickej psychológie, teda tie, ktoré netvorí mainstream, a pritom sú zaujímavé. Opäť sa nebudeme nudiť.

Peter Gavora
Centrum výzkumu, Fakulta humanitních studií
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Česká republika